

hatással voltak a képzőművészetek. Az észrevétel igen érdekes, nagy kár, hogy kifejtetlen marad. Bizonyítását, dokumentálását csak azért nem említjük hiányként, mert e tanulmány egy készülő, nagyobb mű körvonalait sejteti, hol majd szélesebb keretben bontakoz-

hatnak ki a vázlatosan említett gondolatok is. Ennek reményében tettük meg észrevételeinket köszönetünk és tiszteletünk jeléül a szerző és műve iránt.

Mezei Márta

FORGÁCS LÁSZLÓ : ÜNNEP UTÁN

Petőfi *Apostola* és a márciusi ifjak világnézete. Bp. 1960. Gondolat K. 262 l.

Petőfi Sándor korszakos jelentősége, kivételes történelmi—forradalmi érdemei, eszmei és művészi értékei folytán irodalomtörténetírásunknak és kutatásunknak mindig központja volt. A polgári korszak Petőfi-irodalma is — a kisajátító és reakciós szemléletű értékelésektől eltekintve — jó néhány időtálló alkotást hagyott ránk. A teljes Petőfi-életművet azonban igazi nagyságában megmutatni és értékelni a haladó és forradalmi örökséget vállaló marxista irodalomtörténetírás hivatott, amely már eddig is sokat tett; a tersverszerű Petőfi-kutatáson, a kritikai kiadás munkálatain, a többkötetnyi folyóirat-tanulmányon, filológiai eredményen túl, megjelent újabban is Hatvány nagyszabású dokumentumgyűjteménye, s Dienes András két könyve.

Ezúttal Forgács László a Petőfi-kérdést ideológiai—elvi oldalról ragadja meg *Az apostol* elményi, filozófiai, esztétikai jellegének és minőségének szintézis-igényű megvilágításával. Ideológusaink, elsősorban Révai József, már eddig is sok új szempontot adtak Petőfi marxista értékeléséhez, de többségükben mégis inkább kiindulópontot, programot, távlatot nyújtottak a további munkához. Forgács László a legendák Petőfi-je helyett a hétköznapi, az ismeretlenebb Petőfit igyekszik megrajzolni tárgyilagosan, hogy még inkább megmutassa értékeit. Az eddigi kutatás meglehetősen óvatos volt a problematikus, a forradalomban tragikusan elszigetelődő, vívódó Petőfi képeinek megrajzolásával. A szerző elutasítja egyrészt a konzervatív kritikát, másrészt erős korrekcióban részesíti az 1945 óta megjelent szubjektivistá, eszményítő, az ellentmondásokat elhallgató, vagy csak felületesen feltáró tanulmányokat is, mert egyik sem volt képes megnyugtató elemző szintézist kialakítani Petőfi *korszakváltó* művéről.

Az *Apostol*-elemzés gondolatmenetét mindjárt a szabadszállási választási vereség okainak feltárásával kezdi. Súlyos kérdésekre kell választ adnia, mindenekelőtt a plebejus forradalmár és a félvezetett szolgai nép viszonyában — hiszen a mű központi kon-

fliktusa is erre épül. Forgács László, szemben az eddigi idealizált Petőfi—népkapcsolattal, bizonyítja és kimondja, hogy a márciusi fiatalok és maga költőnk is törvénytörően, nem esetlegesen szigetelődött el tragikusan a néptől. E tragikus magáramaradás nem Petőfi politikai-stratégiai célkitűzésének történelmi jogosulatlanságából fakad, hanem a plebejusforradalomra még meg nem érett magyarországi viszonyok, a bonyolult mozgású és idejében fel nem ismert történelmi—társadalmi logika szerves következménye. A koránjött forradalmár mártírsorsa ez: a forradalmi és osztályviszonyok nem adnak lehetőséget egy későbbi korra váró feladatok végigvitelére, és a prófétának — ha következetes — el kell szigetelődnie, Petőfi esetében a liberális középneveltségtől éppúgy, mint az eszméi befogadására még éretlen tömegektől. Márciusban Petőfi plebejus forradalmár világképe még harmonikus, mert a pesti forradalmi nép ott áll mögötte politikai aranyfedezetként. Másképp áll a helyzet néhány hét múlva, amikor kiderül, hogy a pesti erő kevés a radikális forradalom véghezviteléhez, még inkább, amikor le kell mondani a népi—paraszti tömegbázisról is, amelyre Petőfiék forradalmi koncepciója épül. A szerző külön foglalkozik Petőfi népszemléletével, s helyesen állapítja meg, hogy a nép-fogalom kettős funkciója (forradalmi és szolgai nép) 48 előtt még nem alakulhatott ki költőnk világnézetében, inkább egynemű, differenciálatlan forradalmi ideált formált róluk; — ekkor még föl sem sejlik benne az elszigetelődés lehetősége.

Forgács László után is tüzetes, genetikus vizsgálatot érdemel a kérdés; ezúttal néhány kiegészítéssel élhetünk csupán. A politikai közgondolkodásban és publicisztikában a 48 előtti reform-ideológiában a nép történelmi, társadalmi funkciójának megítélése fontos helyet kap, különösen a liberalizmus és demokratizmus szétválásának időszakában. A kor társadalom-elméleti fejtegetései felismerik — nyilván a francia forradalom nyomán — a nép történelemalakító erejét: a centralisták publicisztikája *népnevelést* követel, a libera-

lizmus a társadalmi közvéleményt akarja a politika mércéjévé tenni, a haladó közép-nemesség érdekegyesítés létrejöttén munkálkodik. Am a szemléleti változás ellenére is megmaradnak a néppel szemben táplált előítéletek. A reformgondolkozókat, politikusokat kétségek fogják el: felvilágosítható-e a tömeg, iránytalan, szenvedélye folytán részt vehet-e a közéletben, képes-e értékes tettek-re, milyen a nép és a szabadság viszonya stb. Olyan kérdések ezek, melyek a reformer burzsoá ideológust legtöbbször tagadó válasza ösztönözték. Petőfi a nép forradalmasítható voltáról alkotott reform-elgondolásokat plebejus forradalmiságig fejleszti, s ezzel túl is jut nemzedéke történeti-társadalmi lehetőségein. Kimunkálatlan, a forradalom előttiesség jegeit erősen magánhordozó felkészületlenségét mutatja, hogy nem volt *reális képe, tájékozódása* a tömegbázisnak hitt nép politikai öntudatának fokról. Magyarán: a márciusi ifjúság a forradalom előtt nem nézett szembe *plebejus platformról* — annyira pláne nem, mint a liberalisták és a centralisták a maguk módján — forradalmi republikanizmusuk kivitelezhetőségének történelmi-társadalmi feltételeivel. (Az, hogy a reformkorszak költészetére háramlik az ideológiában és közgondolkodásban létre nem jött polgári filozófia pótlása, s következőképpen a költőknek egyszersmind politikusoknak is kellett lenniük, nem egy tekintetben visszahatással járt.)

Jobban meg kellene világítani, hogy Petőfiék elszigetelődésében, kudarcában, a nép forradalmi, romantikus eszményítésén, félreemelésén túl annak is hathatós szerepe van, hogy 48 előtt a politikai gyakorlatban és közéletben feltűnően tájékozatlanok, fiatalok voltak, az ország- és megyegyűlésen és más intézményes fórumon kívülrekedtek, s nem akadt olyan társadalmi mozgalom, amely plebejus igényű és szintű tájékozódást, a helyzetnek megfelelő programot és taktikát kimunkált volna. Mindezek következtében későn — a forradalom menetében — kaptak reális képet a népről, a bonyolult politikai erőviszonyokról, de ekkor már törvényszerűen bekövetkezett tragikus elszigetelődésük.

Forgács László elhanyagol egy fontos szempontot Petőfi elszigetelődésének kapcsán, mégpedig a 48-as plebejus forradalmiság és az azt előkészítő demokratizmus szétválását. Ez összefügg a fiatal Magyarország tagjainak, közelebbről Petőfiének és íróbarátainak kölcsönös eltávolodásával, sőt elhidegülésével a márciusi napok után. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy költőnk elszigetelődésének *irodalmi oldata* is van: a népiesség és demokratizmus programját (amely önmagában véve még nem plebejus forradalmiság) vállalja Arany, Vajda, Tompa stb., sokban követik is Petőfit 1846-tól, de az ő forradalmi

republikanizmusának szintjéig nem jutnak el, Petőfi valósággal kiugrik közülük a nagy napokban, s barátait inkább a Vasvári-típusú plebejus-politikus fiatalokban találja meg.

Forgács László sok újszerű megállapítással gazdagítja a költő politikai szerepének megítélését is. Vitatni lehet azonban, hogy Petőfi politikai pályafutásán végigvonul-e a stratégia és taktika szoros, egymást kiegészítő dialektikája. Igaz, Petőfi legnagyobb történeti-politikai értéke plebejus, forradalmi tartalmú stratégiája, amellyel történeti perspektívájú programot ad a forradalmi mozgalmaknak. Hangsúlyozni kellene azonban, hogy a márciusi fiatalok taktikai érettsége, az imént említett hiányos politikai iskolázottsága, minimális, napi politikai népferradalmisító programja (agrárkérdés, választási felhívás, népfelvilágosítás stb.) súlyos taktikai fogyatékoságot mutatott, s elmaradt a stratégia történelmi kivitelezhetőségének reális számbavételétől. Az értékelés teljességéhez hozzátartozik még az is, hogy Petőfi — és radikális társai — *fejlődésben, forrongásban lévő politikus- és elméleti egyéniségek*, s a forradalmi események további — „ünnepe utáni” — menetében forradalmiságuk történelmi, politikai tudatosodáson, a realitásokat és lehetőségeket szemmel tartó fejlődésen ment és mehetett volna keresztül. E folyamat mélypontját, a forradalom menetében elszigetelt forradalmár plebejus tartalmú válságát, és az új program kimunkálásának lehetőségét mutatja koncentrált keresztmetszetben Az *apostol* abban a művészileg kedvező pillanatban, amikor a forradalmár-költő világnézete eszmei-morális totalitásban mutatkozott meg. Petőfiék politikai magatartásában van egy fontos és eléggé nem hangsúlyozott elem; plebejus forradalmiságuk diktálta, hogy subjektíve mindnyájan többet akartak, nagyobb mértékű társadalmi forradalomról álmodtak, mint amennyit a feltételek realitása megengedett. Azonkívül forradalmiságukban munkálkodott néhány romantikus, eszménypolitikai elem is (a nép forradalmasíthatósága, egyfajta gyakorlati naivsága, a reális tájékozódás elhanyagolása, a hazai lehetőségek, európai körülmények számontartásának hiánya stb.). Egyetértünk a kiegészítések után Forgács Lászlóval; a szabadszállási vereség nem epizód, törvényszerűen be kellett következnie. Már itt meg kell jegyeznünk Forgács ideológus-politikus Petőfi-képének túlzásait. Petőfi minden történelmi nagysága ellenére sem volt „tudatos ideológus”, akit a stratégiai és taktikai érettség jellemzett volna, mert tetteit a „politikai okosság”, „leleményesség” irányította, s „mindig a kellő pillanatban igyekezett megtalálni az időszzerű feladatot”. *Petőfit elsősorban nem konstruktív olykor spekulációnak is tűnő ideológiai filozófiai mércével kell mérni, hanem életmű.*

vének lényegével: költői-eszmei-esztétikai értékével, meri végül is: Petőfi nagyobb költőforradalmárnak, művésznak, mint tudatos ideológus-taktikusnak, s netán filozófusnak,

Forgács László könyve külön fejezetben foglalkozik a magyar plebejus demokraták filozófiai érdeklődésének természetével, tartalmával, értékeli a 48-at előkészítő ideológia helyzetét, jellegzetességét, hogy ezzel távlatot adjon *Az apostol* értékelésnek. Bízató kísérletet tesz a márciusi fiatalok ideológiai helyzetképének megrajzolására, noha igen bonyolult, s az utóbbi években többször vitatott kérdésekre kell választ adni: mi az oka filozófiánk történelmi elmaradottságának, miért nem alakult ki klasszikus filozófiai szintézis a 48-at előkészítő polgári s főképpen a plebejus ideológiákban stb. (I. a T. Szle 1956. évf.) Valamennyi idevonatkozó felfogással szembeszállva — különösen Hermann Istvánt cáfolva — mutatja ki, hogy a forradalmi demokraták filozófiájának elmaradottságát, szintézishiányát nem a rövid felkészülési idő okozza, sem a természettudományos fejlődés elmaradottsága, a világtörténelem alakulásától való elzártságunk, pláne nem a munkásosztály fejletlensége, hanem mindez a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődése miatt nálunk bekövetkező gyors polgárosodásnak, a társadalmi és függetlenségi mozgalmak egymást keresztező összefonódásának, ellentmondásainak következménye. Ezért nálunk a szintézis kimunkálatlansága miatt a forradalmi demokratizmus tartalma nem következetesen antifeudális, hanem „munkamegosztásos” jellegű a 48 előtti ideológia értékrendjében; a szintézist leginkább megközelítő költészet és a kritika kapja a vezető szerepet, mert ez az ideológiai forma képes legmagasabbrendűen átfogó igénnyel tükrözni a kor valóságos arculatát, társadalmi-politikai-eszmei törekvéseit. Ez a megvilágítás teszi igazán érthetővé: miért van *Az apostolban* — a *költői műben* — kifejezett eszmeiségnek fontos fejlődéstörténeti helye, korváltó szerepe a magyar 48-as ideológiában. Az így kiegészült ideológiai helyzetképhez még csak annak magyarázata kívánkozik általánosítva, hogy mi a viszony filozófiánk elmaradottsága és a költészet fejlettségének a magyar ideológia korábbi és későbbi történetében. Meggyőzően bizonyítja a szerző, hogy a márciusi fiatalok világnézete tükrében nem szintézisre törő forradalmárok ök, elvetik a cselekvésfelező, szemlélődő német doktrínákat, helyette a forradalmi cselekvést elméletileg is igazoló „francia gyakorlatot” hangsúlyozzák. Törvényszerű, hogy a magyar forradalmi demokratizmus világnézete gyakorlati hangoltságú és a politikai cselekvést sürgeti Forgács László érvein túl azért is, mert nálunk a feudalizmus sem hozott létre olyan filozófiai szintézisrendszert, amely megkívánta volna

az ellene való hasonló felvérteztséget. Újszerű és hézagpótló az is, amit Sükei politikai cselekvést sürgető gondolat-rendszeréről, szubjektivistá romantikus forradalmiságáról elmond, noha ezzel egy kicsit el is tért eredeti feladatától. Mindenesetre ez a jól sikerült ideológiai-politikai portré csak hangsúlyozza, milyen keveset tettünk még a márciusi fiatalok elméleti munkásságának és általában a liberalizmus és demokratizmus szétválasztásának, különösen a demokratizmuson is túllépő 48-as plebejus forradalmiságunk felmérésében, értékelésében. A márciusi fiatalok ideológiai-politikai munkássága csak akkor lesz teljesértékűen feltárható, megvilágítható, ha a 40-es évekké kezdődő előzményeket, különösen a folyóirat-publicisztikát és kritikát az eddigieknél tüzetesebb vizsgálat alá vesszük, és szervesebb kapcsolatba hozzuk a márciusi fiatalok törekvéseivel!

Még egy másik megjegyzés: úgy tűnik föl, mintha Forgács László Hegel történetbölcseleti hatását közömbösíteni igyekezne a márciusi fiatalok filozófiai érdeklődésének vizsgálata nyomán, pedig nyilvánvaló, hogy az ortodox ágat elítélő hegelianizmus számos elemmel befolyásolja az induló márciusi fiatalokat. Az aktív, „cselekvő”, „lázadó”, „küzdő” ember koncepcióját a romantikus, történetbölcselet hatalmas erővel hirdeti a reformkorban. S épp Hegel nyomán terjeszti a 40-es évek optimista publicisztikája, történetírása, hogy a történelem aktív küzdelem, harc, folytonosság, s a küzdés-eszme az ember óriási erkölcsi ereje a szabadakarat gyakorlásában a biológiai—természeti—történelmi determinizmussal szemben. Szilveszter heroikus erkölcsiség is nyomban hagyja ez a romantikus „aktív”, „hősi” ember-ideál, amely vissza nyúlik e romantikus forrásvidékre is.

Forgács többször is hangsúlyozza a márciusi fiatalok világnézetének Petőfiétől is eltérő jegyeit (romantikus forradalmiság, szintézis-hiány stb.), s úgy látni, mintha ez még külön is hozzájárulna Petőfi elszigeteltségéhez, egyedüliségéhez, pedig Petőfi világnézetében is jócskán munkálkodik a romantikus forradalmiság. Mindenesetre ami *Az apostol* fogantatása szempontjából fontos, e fiatalok világnézetében közös jegy a szubjektívizmus, amely az elszigeteltség szabadszállási kudarcát következik be, előnyére azonban, mert épp ebben az elszigetelt helyzetben képes a valóság teljes átfogására.

Irodalomtörténetünk még nem sokat mondott Szilveszter aszkéta-forradalmiságának természetéről. Forgács László történeti-társadalmi összefüggéseiben, távlataiban morálbölcseleti síkon világítja meg Szilveszter aszkézisének előzményeit. Összehasonlítja a polgári átalakulás két nagy ideológiai előkészítőjének: Martinovics egoista élvezet-filozófiájának és Kőlcsey sztoikus reformer-közösségi

megelőző, mind a forradalom időszakában fölmerülő nagy kérdéseket akarja a költészet eszközeivel összegezni, s tanulságait megfogalmazni.

Válságélményéből fakadó mélyebb eszméletörténeti dilemmái ösztönzése folytán vállalkoznia kell arra is, hogy bölcséletileg felmérje az emberiség jövőjét, ezért van központi helye a mű gondolatrendszerében a „szülőszem-filozófiá”-nak. Nem ártott volna részletezni és hangsúlyozni, hogy a progresszió, a fejlődés-eszme — és vele szemben az örök azonosság, determinizmus tanai, a reformkor történeti köztudatában mennyire elterjedtek, s alig van gondolkodónk és költőnk, aki a változó inzenzítású, buktatókkal, válságokkal teli reformkorban át ne élte és ki ne fejezte volna ilyen vonatkozású kétségeit és reményeit.

Kiegészítésképpen jegyezzük meg, hogy Petőfi történet szemlélete összehasonlítást kívánt kortársaiéval. S mennyire törvényszerű, hogy Vörösmarty, Eötvös és a fiatal Madách az ellentmondásos kor liberális platformjáról, különösen a válságos időkben, nem tud kétkedés, vívódás nélkül választ adni az emberiség jövőjére másképp, mint a pesszimizmus lehetőségének megtartásával; történet szemléletükben rendre visszatér a makacs képzet az emberiség látszólagos fejlődéséről, a tragikus, kudarcra ítélt történelmi küzdelemről, s végső biztatásukat is mindig csak a morális jellegű újrakezdésben, inkonzekvens feloldásban sugalmazzák. A plebejus forradalmár viszont még a tragikus elszigetelés körülményei között sem veszítheti el romantikus szubjektivistá történeti optimizmusát, a forradalmi látlat megtartásával az ő dilemmája nem mélyül tartós katasztrófa-érzéssé, az alapkérdések nem válhatnak feltelezetteké, esetlegessékké. Ez a különbség biztosít kivételes helyet Petőfi és a plebejus forradalmárok számára a reformnemzedékkel szemben. Forgács László a márciusi fiatalok ideológiai útkereséséről szólva, a történet szemlélet szerepét erősen mérsékelte, pedig itt a konkrét elemzés során kiderül, hogy a költő képes optimista, jövőt kereső és programot munkáló pozitív gondolatait a történetbölcsélet legmagasabb ideológiai szintjén megszólatatni. A „szülőszem-filozófia” tanulása szerint Petőfi értéket, küzdelmet, boldogságot remél a jövőből s az eddigi történelmet nem tekinti véglegesnek. A győzelem biztos tudata, optimizmusa sűt át Vasvári szemléletében is: „A küzdelem még nincs bevégezve, de annyit előre tudunk, hogy az igazságnak győzni kell; az akadályok le lesznek küzdve; a boldogság napjainak meg kell jönni.” (Vasvári Pál Válogatott írásai Bp. 1956. 128. l.) Forgács László erősen hangsúlyozza: Vasváriék történetfilozófiájában milyen fontos elem a „szabad akarat” elve.

Most csak azzal szeretnénk kiegészíteni fejtegetéseit, hogy ennek a felfogásnak a reformkor progresszív közgondolkodásában igen jelentékeny szerepe van: a szubjektivista, lázadó, cselekvő „szabad akarat” elvét, mint az egyén erkölcsi autonómiáját szegezték szembe a fatalitással, a determinista pesszimizmussal, s ez a meggyőződésük táplálta az emberiség történelmi haladását igazoló romantikus elméleti munkálkodásukat. (Csak a legjellemzőbbekre utalunk: Horváth Mihály: Szükség és szabadság a földi életben. Athenaeum 1838 II. 835; Tarczy Lajos: Philosophiai vázlatok, uo. 1838. I. 1.) Szilveszter szubjektivista hősésménye sok rokonságot mutat ezzel a szemlélettel.

A plebejus demokraták válságfeloldása nemcsak a morális-optimista jellegű perspektíva síkján történik, tettenérhetünk valami mást is: ti. az illúziók tudatos szétrombolását a *forradalmi önbírálat* nyomán, s a reális helyzetnek megfelelő új program kialakítását is. Forgács László több helyen is utal a mű önbíráló mozzanataira (90, 91, 93, 113, 124, 130 stb. oldalakon), az összelemzésben azonban mégis hanyagolja. Petőfi műve — egyetértünk a szerzővel — nem önkritikai fogantatású, mégis Petőfi és a márciusi fiatalok politikai, erkölcsi nagyságát kell látnunk abban, hogy a közvélemény bizalmát elvesztve, helyes irányú és tartalmú, a történelmi helyzetnek megfelelő forradalmi korrekciókat, elemzéseket képesek tenni, s hozzálátnak az új reálisabb program kimunkálásához. Ennek a folyamatnak nyomai *Az apostol*-ban is észrevehetők. A júliusi napokban — a mű létrejötté idején — a márciusi fiatalok szószólójaként Vasvári Pál az *Életképekben* már lényegében megfogalmazza a válságos helyzetükből következő tragikus elszigetelés lehetőségét, nem hiányzik belőle az öntudatos elemző forradalmi önbírálat sem: „A középponti ifjúság egyetlen hibát követett el. Tovább akart menni a tények mezején, mint amennyire nemzetünk el volt készülve. Elején országos rokonszenvvel csatlakozott hozzánk a hon minden vidéke, Pest lón a vezér lobogója. Mindnyájan lépteinkre figyeltek, s híven követtek bennünket. De a pesti ifjúság a vezér-szerepen messze előhaladott. A sereg nem bírta őt követni. Elvesztette a láthatárról. Így szakadt el egymástól a pesti ifjúság és a nemzet.” (Vasvári Pál im. 299. l.) Később írja, hogy az ifjúság hibája „... abban áll, hogy tovább fejtegette a szabadság eszméit mint nemzetünk bármely forradalmi mozgalmában történt” (uo. 301. l.). A koránérkezettéget, az elszigetelődést, a készülétlenséget a márciusi fiatalok legjobbjai egyidejűleg, de megkésve ismerték fel. Ez az oka annak, hogy tragikus elszigetelődésük közepette is eszméik történelmi igazságának és jogosságának tudatában

moráljának társadalmi-történelmi különmúségeit és tartalmát. Kiderül, hogy Szilveszter mártír-asztkézise társadalmi tartalmában nem véletlen jelenség, történelmünk mozgásának megfelelően kialakult etikai szemlélet szeres eredménye, közvetlen előzménye a korváltó jellegű Kőlcsey-képviselte stóikus morálfilozófia, amely a mi plebejus forradalmáraink Saint-Just-szerű aszkézisét készíti elő. Az *apostol* létrejötteinek különös helyzetéből fakad, hogy Petőfi nemcsak a forradalomra készül, hanem a cselekvő és cselekvése közben magáramaradó forradalmár aszkézisét, kettős erkölcsiségét képes megmutatni. Ennek révén illeti meg Szilveszter mártír aszkézisét kivételes hely az európai demokratá irdalomban. Forgács szerint a költőt elsősorban a forradalomban, a tett közben elszigetelődő, a mártíromságot öntudatosan vállaló forradalmár erkölcsi helytállása, magatartása, töretlen eszmeisége érdekli, noha a felkészülő magányos forradalmár aszkézisét is ábrázolja az előtörténetben. Ennek az eszmei szándéknak — a szerző szerint — az a tudatos művészi kompozíció felel meg, amely a cselekményt a padlásszobában kezdi, a forradalmi cselekményt — az érett hős sorsát — helyezi középpontba, ezzel új értelmet ad a mű szerkezeti felépítésének, az elő- és főtörténet művészi megítélésének. Az etikai síkon megragadott Szilveszter-elemzés a mű nehéz, eddig alig ismert történeti összefüggésére, előzményeire hívja fel a figyelmet, bár fölmerül a gyanú — mint művének több más helyén —, hogy a magyar etikai gondolat fejlődésének ilyen arányú felmérése, tárgyalása nem nő-e túl Az *Apostol*-elemzés feladatán, s egyáltalán Petőfi műve és az előzmények között van-e ilyen szerves, immanens kapcsolat, mint ahogy a szerző látja. Itt is mintha csak távolból lehetne összefüggésbe hozni ideológiai megállapításait magával az elemzett művel, vagyis más szóval az a kérdés: elég alap-e egy költői alkotás a 48-as és az azt előkészítő ideológia értékelésére, sokoldalú megmutatására. S itt válik Forgács egész koncepciója vitathatóvá. Inkább azt kellene hangsúlyoznia és részleteznie, hogy Petőfinek — akárcsak kortársainak — költészete erősen morális hangoltságú; ez pedig szoros összefüggésben van azzal, hogy társadalmunk törvényszerű fejlődése során a költészetnek kell — a maga módján — választ adnia az ideológia s olykor a politika helyett is a társadalmi és forradalmi útkeresőknek — s ez leginkább erkölcsi síkon sikerül — a küzdés, a jövő morális igenlésével, a bízakodás hirdetésével (l. a reformkori gondolati költészet).

Szilveszter etikai világképének tartalma, természete, aszkéta magatartása stb. is inkább ebben az összefüggésben válik érthetőbbé — így mutatható legelőbbet az el-

szigetelt költő ideáljából, forradalmi plebejus meggyőződéséből, jövébe vetett hitéből.

Forgács László meggyőző alapoassalgal, újszerűen, számos elméleti-esztétikai elemmel gazdagítva veszi elemzés alá Szilveszter tragikumának társadalmi tartalmát, forrásait és különösségeit. A hős tragikus összeütközésének lényegét kétoldalú konfliktus (külső és belső küzdés) egyidejű vállalása adja, amelyben „morális politikai diadalt arat afölött, aki közvetlenül leigazza, de elbukik attól, akinek felemeléséért küzd”. (122. 1.)

A Szilveszter-típusú forradalmár a maga eszmei-morális fölényét, igazságát diadalmasan szegezi szembe a külső környezettel, az elnyomó hatalommal, megrázóbb a tragikum a másik oldalon: a nép pálfordulása, a hős és a szolgálai nép összeütközése miatt. Petőfi kivételes művészi érzékét dicséri, hogy a nép és a hős elszigetelődésének dilemmája köti le, a realisabb program kimunkálásának igényével és tudatával; jól érzékelteti, hogy e tragikai konfliktus ideiglenes érvényű, feloldódik a történelem perspektívájában, nem merevülhet fatálissá. A szerző történelmi összefüggéseiben mutatja meg, hogy a Szilveszter-típusú „lázadó” tragikum nem egyedülálló irodalmunkban. Az *elszigeteltség* és *mártíromság*, valamint a herosi helytállás révén rokonítani lehet Szilvesztert nemzeti történelmünk tragikus képviselőivel — Zrinyitól József Attila lírai hőseiig. Ebben a folytonosságban Forgács haladó mozgalmaink kivitelezhetőségének gyér lehetősége és a történelmi szükségszerűség tartós objektív törvényszerűsége egymást kizáró érvényesülését látja. Érthető, hogy a haladó mozgalmainkat támogató irodalmunkban miért gyakori ez a tragikai összeütközésben helytálló gazdag eszmei-morális lehetőségeket magában hordozó hős-típus. Forgács Lászlónak talán e fejezetben sikerült leginkább mű- és probléma-közélen maradni, s nem fordult távoli magyarázatokért, fázasztó konstrukciókért, mint néha más helyeken.

Az eddigi *Apostol*-elemzésekben sok vitára és helytelen álláspontok kialakítására adott okot a mű szerkezeti kettősége. Az előtörténet és főtörténet viszonyát egyesek művészi következetlenséggel, ellentmondással magyarázták, mások épp az érett Szilveszter jellemét, magatartását, eszmei törekvéseit érezték elhibázottnak. Forgács László álláspontját kell elfogadnunk, aki szerint Petőfi Szilveszter kétféle perspektívájú — a nép pálfordulása előtti és utáni sorsában — a maga jelenének és késő jövőnek szóló szemléletét érvényesítette. Helyeselnünk kell azt a felfogást, amely *Az apostol* létrejötte mögött nem csupán a szabadszállási kudarcot látja; a mű sokkal többre vállalkozik: az alkalmi élményt általánosítja, elmélyíti, eszmei-világ-nézeti horizontját kitágítja, mind a 48-at

a forradalmi önbírálatnak jelentékeny szerep jut a romantikus forradalmi illúziók felszámolásában és a népért „kettős erővel” való küzdés programjának kialakításában és vállalásában.

Az *apostol* esztétikai minőségét is újszerűen világítja meg Forgács. Mindenek előtt szembeszállva a hagyománnyal, a művet eszméileg, művésziileg harmonikusan ítéli meg, hiszen a világnézet és az ábrázolás teljes megfelelést mutat benne. A kettős nézőpontból szemlélt főhős, kettős esztétikai jellegzetességet von maga után: az „előtörténet” hőse fejlődő, mozgásban, környezetelemek rendszerében ábrázolt hős, a „főtörténet” Szilvesztere viszont kész jellemű, erősen a szubjektumot szem előtt tartó ábrázolás eredménye. Csak egyetérteni lehet azzal, hogy Petőfi világnézeti tudatossága, irányzatossága közvetlen kifejezést nyer a műben, s ennek esztétikai, műfaji következménye a tisztá, „nyugodt” epikai ábrázolást felváltó gondolati-lírai hitelességű, versesregény-szerű megoldás. Az *apostol* gondolati költészet jellege, szubjektív világnézete, lírai hangszereleése teszi ábrázolásmódját romantikus-sá, a realista törekvés inkább csak az „előtörténet” zsánerképeiben érvényesül s „nem nőhet általánossá, megmarad pusztá epizód-nak, színező elemnek”. (191. l.) A romantika és a realizmus esztétikai viszonyának tisztázása a műben sokáig váratott magára, ezek

után azonban sok új mondanivaló nem igen akad.

Forgács László könyve fontos elvi kérdéseket tisztáz, a 48-as ideológia megvilágításához az eddigieknél több fogódzót ad. Tételei ott vitathatók, ahol maga is a szubjektivizmus vizére evezve, túlértékelvén a mű filozófiai tartalmát, olyan magyarázatok, fejtegetések, ideológiai megállapítások sorozatát adja Az *apostol*-elemzés kapcsán, amelyek már túlnőnek a Petőfi-oeuvre-ön. Az *apostol* önmagában nem szolgál olyan tényszerű adatok, gondolatok, eszmei anyagok, konstruktív rendszerével, amely egy ilyen — az egész 48-at értékelő — ideológiai koncepció megalkotásához elegendő lenne. Forgács Petőfi-képének értékelő, magyarázó tényei, szempontjai nincsenek meggyőző, következetes kapcsolatban magával a költői életmű anyagával; hiányzik — különösen az 1846—47-es Petőfi ideológiai fejlődésrajza. Ehelyett inkább a Petőfi életművén kívüli definitív szempontok, olykor külső magyarázatok érvényesülnek az elfogadhatónál erőteljesebben. Az irodalmon kívüli és belüli szempontok aránytalansága megbontja a tanulmány egyensúlyát. Végül is: akkor nyújt igazán elfogadható, amikor műközelben marad, s esztétikai mércével közelíti meg Petőfi kor-szakos remekét.

Baranyi Imre

TÖMÖRY MÁRTA : ÚJ VIZEKEN JÁROK

(A Galilei Kör története.) Bp. 1960. Gondolat K. 294 l.

A század elejének irodalomtörténeti kutatóját nagy örömmel és várankozással tölti el valahányszor ennek a rendkívül bonyolult korszaknak történelméhez, társadalmi viszonyaihoz és ideológiájához marxista kutató-sokon alapuló monográfiát, tanulmányt vagy akár csak adalékokat produkálnak tudósaink. Ilyen örömmel vettük kezünkbe Tömöry Márta könyvét a Galilei Kör történetéről. De éppen azért, mert örömrünk és várankozásunk felfokozott, nem egykönnyen elégülhet ki, hiszen csodát se történés, se filozófus nem tud művelni és egy történelmi szempontból teljesen feltáratlan kor sokrétű összefüggéseit egy mégoly kiváló részlettanulmány sem tudja az irodalomtörténetész igénye szerint megvilágítani.

Tömöry Márta könyve igen alapos kutatásokra épül, de lényegében az adatgyűjtés és közlés igényén nemigen megy túl. Ez még nem volna baj, azonban ilyen esetben az adatok fokozott pontosságát kell megkövetel-

nünk a szerzőtől, marxista szerző esetében pedig még egy adatközlő tanulmánynál sem mondhatunk le arról, hogy az adatok összessége valamilyen koncepció szolgálatában álljon. Jelen esetben, hogy világosan illusztrálják, milyen szerepet töltött be a Galilei Kör a századelő haladó mozgalmában.

Erre egyébként még tételszerűen sem kapunk választ a könyv folyamán, hacsak az ilyen kísérleteket nem számítjuk: „A galileisták... demokratikus gondolkodású, haladó eszmékért lelkesedő egyetemi hallgatók voltak...” (89. l.) vagy az utolsó sum-mázásban mondottakat, többek közt ezt a mondatot: „A Galilei Kör ifjúsága útkereső ifjak társasága volt.” (179. l.) Ezek a rendkívül általános és óvatoskodó kijelentések azonban nem sok újat mondanak. Megtudjuk még azt is, hogy a Galilei Kör sokkal haladóbb volt a polgári radikálisok vezetőinél (137. l.), de hogy miben, mennyivel voltak haladóbbak, azzal a szerző adósunk marad.